

بررسی نقش سرمایه اجتماعی بر وضعیت اقتصاد مراکز شهرها (نمونه موردی: رینگ اول شهر همدان)

سیده مهسا احقر*، کیانوش ذاکر حقیقی**

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۹/۳۰

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۱۲/۲۰

چکیده

در سال‌های اخیر، از سرمایه اجتماعی، به‌عنوان زیربنای توسعه اقتصادی هر جامعه یاد می‌شود. اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی در یک جامعه تا حدی است که می‌توان آن را در شکوفایی اقتصادی تمام جوامع توسعه‌یافته به‌طور آشکاری مشاهده کرد. بانک جهانی، سرمایه اجتماعی را به‌عنوان (ثروت نامرئی یک کشور) در نظر می‌گیرد و آن را دربرگیرنده نهادها و روابط و هنجارهایی می‌داند که تعاملات اجتماعی را شکل می‌دهند. در این پژوهش سعی بر آن است تا با به‌کارگیری مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از جمله مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی شاهد رشد اقتصاد شهری باشیم. داده‌های این پژوهش با استفاده از پرسشنامه و به روش نمونه‌گیری تصادفی به‌دست آمده است. هدف پژوهش حاضر بهبود شرایط اقتصادی در مرکز شهر همدان با استفاده از سرمایه اجتماعی است. روش تحقیق این مقاله، توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات شامل روش‌های کتابخانه‌ای، پرسشنامه و مشاهدات میدانی است. روش نمونه به‌صورت تصادفی ساده بوده و جامعه هدف مغازه‌داران محدوده انتخاب‌شده است. حجم نمونه ۳۱۵ نفر بوده و پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ در سطح بالایی مورد تأیید قرار گرفت. علاوه بر این، اطلاعات به‌دست‌آمده از پرسشنامه با استفاده از تحلیل همبستگی، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون تحلیل شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی در این محدوده در سطح پایینی قرار دارد و با افزایش سرمایه اجتماعی می‌توانیم شاهد بهبود شرایط اقتصادی باشیم.

واژگان کلیدی

سرمایه اجتماعی، اقتصاد شهری، مراکز شهر، رینگ مرکزی شهر همدان

مقدمه

یکی از سرمایه‌های مهم هر جامعه شهری که از مؤلفه‌های اساسی و مؤثر در توسعه و ثبات، پویایی و سرزندگی شهر محسوب می‌شود، سرمایه اجتماعی است؛ سرمایه‌ای که زیربنای توسعه فرهنگی، اقتصادی، سیاسی یک شهر، کلان‌شهر و حتی یک کشور است. اهمیت این سرمایه، به میزانی است که از آن به‌عنوان ثروت نامرئی یک جامعه یاد می‌کنند. هرگونه کاهش در آن، منجر به کاهش مشارکت‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شهروندان می‌شود و همچنین رشد آسیب‌ها و جرائم اجتماعی، بی‌اعتمادی، یأس و ناامیدی و احساس محرومیت نسبی و بسیاری از ناهنجاری‌ها نتیجه تقلیل سرمایه اجتماعی در بین شهروندان یک شهر است (اکبری، ۱۳۸۳).

از سرمایه اجتماعی، به‌عنوان زیربنای توسعه اقتصادی هر جامعه و شهری یاد می‌کنند. اهمیت موضوع سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه‌یافتگی تا حدی است که می‌توان آن را در شکوفایی اقتصاد تمام جوامع توسعه‌یافته و شهرهایی که در صدر جدول توسعه‌یافتگی قرار دارند، به‌طور آشکاری مشاهده کرد. رشد اقتصادی و توسعه‌یافتگی زمانی که با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی مناطق تأمین‌گردد برابری و عدالت اجتماعی را برخلاف دیگر روش‌های ایجاد رشد اقتصادی فراهم می‌آورد (کاظمی پور، ۱۳۸۳).

ضرورت چنین پژوهشی زمانی مشخص می‌شود که بدانیم، سرمایه اجتماعی ضمن شکل‌دهی به مجموعه قواعد و قوانین اخلاقی و رفتاری هر جامعه، به رفتار افراد نیز شکل می‌دهد و کمک می‌کند تا سرمایه انسانی و سرمایه مادی و اقتصادی بتوانند باهم و در تعامل با یکدیگر، به رشد و پویایی دست یابند (زند رضوی، ۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی با استفاده از همانندی‌ها و همسانی‌های افراد جامعه از جهت گوناگون، باعث ایجاد روحیه اعتماد متقابل می‌شود و در خدمت منافع اقتصادی قرار می‌گیرد و بستر و فضایی ایجاد می‌کند که ضمن کاهش هزینه‌های استفاده از نیروهای انسانی، تعامل بین آن‌ها نیز افزایش یابد و در نتیجه شهر به‌سوی توسعه‌یافتگی و رشد اقتصادی دست یابد. مشخص شدن میزان توسعه‌یافتگی هر یک از مناطق شهر گامی مؤثر در جهت برنامه‌ریزی و توزیع مناسب امکانات و خدمات در سطح شهر و بهبود اقتصاد آن محسوب می‌شود. بحث سرمایه اجتماعی جایابی منابع بالقوه سرمایه را امکان‌پذیر می‌داند و فاصله میان جنبه‌های جامعه‌شناختی و اقتصادی را می‌کاهد (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۵).

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی و توسعه‌ای از لحاظ روش انجام توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات شامل روش‌های کتابخانه‌ای، پرسشنامه و مشاهدات میدانی است. نمونه مورد مطالعه مرکز شهر همدان می‌باشد. پرسشنامه‌ای تکمیل‌شده و سؤالات پرسشنامه با توجه به شاخص‌های منتخب در بخش سنجش سرمایه اجتماعی با شاخص‌های مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و سنجش بهبود شرایط اقتصادی نیز با شاخص‌های آزادی اقتصادی، رقابت اقتصادی، امنیت شغلی، حمایت دولت از سرمایه‌گذاران، مالیات تبیین شده است.

جامعه آماری این پژوهش، مغازه‌های واقع در قطاع شش‌گانه رینگ مرکزی شهر همدان می‌باشند که مطابق سرشماری سال ۱۳۹۳، ۳۵۱۰ مغازه در این محدوده قرار دارد. (روش نمونه‌گیری) از محدوده به‌صورت تصادفی ساده بوده (حجم نمونه) ۳۱۵ نمونه که با استفاده از جدول مورگان محاسبه شده است. ضمناً پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ و روایی آن در سطح بالایی مورد تأیید قرار گرفت. اطلاعات به‌دست‌آمده از پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS 19 مورد تحلیل قرار گرفت. علاوه بر این، اطلاعات به‌دست‌آمده از پرسشنامه با استفاده از تحلیل همبستگی، ضریب پیرسون و رگرسیون تحلیل شد. فرضیات تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

۱- بین سرمایه اجتماعی با بهبود شرایط اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد.

۲- بین اعتماد اجتماعی و بهبود شرایط اقتصادی محدوده رابطه معناداری وجود دارد.

۳- بین مشارکت اجتماعی و بهبود شرایط اقتصادی محدوده رابطه معناداری وجود دارد.

۴- سرمایه اجتماعی توان افزایش اقتصاد شهری در این محدوده را دارند.

با توجه به شناخت اولیه‌ای که نسبت به شهر وجود دارد و بر اساس مطالعه تجربیات و تحقیقات پیشین، فرضیه تحقیق بر این مبنی است که بین سرمایه اجتماعی در محلات و بهبود شرایط اقتصادی آن‌ها رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد.

پیشینه تحقیق

در مورد سرمایه اجتماعی در سال‌های اخیر مطالعات زیادی انجام شده است. از نخستین مطالعات می‌توان به مطالعه پوتنام اشاره نمود. وی در سال ۱۹۳۳ تأثیر سرمایه اجتماعی و دموکراسی را در مناطق مختلف ایتالیا بررسی کرد و در سال‌های ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ مطالعه دیگری را نیز در خصوص مناطق مختلف آمریکا انجام داد و رابطه سرمایه اجتماعی و حکومت‌های مدنی را بررسی نمود (محسنی، ۱۳۷۹). پس از آن کلمن مقاله‌ای با عنوان (نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی) منتشر کرد که در آن به گسترش مفهوم سرمایه اجتماعی و همچنین عوامل ایجادکننده آن پرداخت.

فوکویاما در سال ۱۹۹۹ رابطه سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی را بررسی می‌نماید و در مقالات خود به گسترش مفهوم سرمایه اجتماعی از طریق (شعاع اعتماد) و شبکه‌ها اعتماد می‌پردازد (جائیان و علی بابائی، ۱۳۹۲).

گالن لوری اقتصاددان نیز اصطلاح (سرمایه اجتماعی) را دهه ۱۹۷۰ برای توصیف مشکل توسعه اقتصادی درون‌شهری به‌کار برد (فوکویاما، ۱۳۷۹). از دیگر مطالعات در زمینه رابطه رشد اقتصادی و سرمایه اجتماعی مطالعه (هلی ول) در سال ۱۹۹۶ است وی عملکرد رشد اقتصادی در مناطق مختلف آسیا و نقش اساسی در رشد اقتصادی را بررسی می‌نماید.

پس از هلی ول نظریه پردازانی از جمله ناک و کیفر و اینگه‌هارت در سال ۱۹۹۷ نیز مطالعاتی در زمینه سرمایه اجتماعی و اقتصاد ارائه دادند. یکی دیگر از مطالعات انجام گرفته در این زمینه مربوط به افه و فوش در سال ۲۰۰۲ می‌باشد. در بررسی پیشینه مطالعات سرمایه اجتماعی ضعف عمده در کمبود مطالعه نظری و تجربی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی است (اکبری، ۱۳۸۳).

از جمله پژوهش‌هایی انجام شده در ایران که از نظر سرمایه اجتماعی قابل ارجاع است، به اجمال می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

پژوهش اسدی و همکاران با عنوان (گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران) در سال ۱۳۵۳، پژوهش (گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران) توسط پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه در ایران در سال ۱۳۵۸ (علوی، ۱۳۸۰).

سه پژوهش در سطح ملی، یکی با عنوان بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی در ایران توسط محسنی (۱۳۷۹) و به سفارش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به اجرا درآمد. دو پژوهش دیگر با عنوان (پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان) است که در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲ نیز در این زمینه تدوین گردیده است. تاجبخش (۱۳۸۲) در پژوهشی که در مورد ۲۵ شهر نمونه استان فارس انجام داد سه متغیر کارایی نهادی، سرمایه اجتماعی و نوسازی اقتصادی را بررسی نمود. کاظمی پور (۱۳۸۳) در کتاب خود با نام (سرمایه اجتماعی در ایران) مفاهیم و کارکردهای سرمایه اجتماعی و چشم‌انداز بین‌المللی آن را بررسی می‌نماید. این بررسی در واقع یک تحلیل ثانویه نسبت به پیمایش‌های صورت گرفته طی دوره ۱۳۵۳-۱۳۸۲ می‌باشد. وی همچنین شاخص‌های مورد استفاده در زمینه سرمایه اجتماعی در ایران را جمع‌بندی و بررسی نموده است.

مبانی نظری

مراکز شهری در طول تاریخ کانون توجهات شهری بوده و همواره به عنوان مهم‌ترین بخش شهر مورد توجه بوده است. همچنانکه به عنوان قلب اقتصادی در شهرها عمل می‌کنند و بالاترین اجاره بها و متراکم‌ترین عملکرد، خدمات و فعالیت‌های تجاری و اداری را در خود دارند. مراکز شهرها در شرایط کنونی با مشکلاتی پیچیده شامل رکود اقتصادی، کاهش تقاضای خرید و کمبود سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی روبرو هستند (رفیعیان و اربابزادگان هاشمی، ۱۳۸۹).

در سال‌های اخیر، از سرمایه اجتماعی، به عنوان زیر بنای توسعه اقتصادی هر جامعه یاد می‌شود. اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی در یک جامعه تا حدی است که می‌توان آن را در شکوفایی اقتصادی تمام جوامع توسعه یافته به طور آشکاری مشاهده کرد.

هر چند به کاربردن واژه سرمایه اجتماعی به دهه‌های اول قرن بیستم بر می‌گردد، لغت سرمایه اجتماعی با مفهومی متفاوت در سال ۱۸۹۰ توسط آلفرد مارشال به کاربرده شد (جائیان و علی بابائی، ۱۳۹۲). اگر چه این مفهوم در طول قرن بیستم توسط صاحب نظرانی همچون چودوسون هانیفان (۱۹۲۰)، سیلی ولوزلی (۱۹۵۶)، جین جاکوب (۱۹۶۷)، لوری (۱۹۷۷) و پیر بوردیو (۱۹۸۰) مطرح و بسط داده شد، اما آن چه پایه مطالعات جدید سرمایه اجتماعی را فراهم کرده است، پژوهش‌های چندگانه جیمز کلمن (۱۹۹۰ و ۱۹۸۸) و رابرت پاتنام (۱۹۹۳ و ۲۰۰۰ و ۱۹۹۵) است.

از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی مانند سایر اشکال سرمایه، مولد است و دست‌یابی به اهداف خاصی را ممکن می‌سازد که بدون آن امکان‌پذیر نیست. به‌عنوان مثال گروهی که در بین اعضای آن اعتماد بیشتری وجود دارد، قادر به انجام فعالیت‌های بیشتری است. از نظر

او مهم‌ترین اشکال سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از: تعهدات، انتظارات و قابلیت اعتماد به ساختارها، کانال‌های اطلاعات و سرانجام هنجارها و کیفی‌های کارآمد (جائیان و علی بابائی، ۱۳۹۲).

طبق نظر فوکویاما در بررسی ادبیات رابطه سرمایه اجتماعی و رشد منظور از اعتماد، باید اعتماد تعمیم‌یافته باشد. منظور از اعتماد تعمیم‌یافته، میزان اعتمادی است که به افراد ناشناس می‌شود. اعتماد حاکم بر روابط میان اعضای خانواده یا قوم و قبیله، لزوماً به روابط افراد در جامعه سرایت نمی‌کند. او بر این نکته تأکید دارد که اگر اعتماد از بین اعضای خانواده فراتر نرود، عرضه سرمایه و همچنین حضور مدیران کارآمد در عرضه محدود خواهد شد که این امر به نفع بنگاه‌های خصوصی نخواهد بود. اعتماد تعمیم‌یافته بالا دارای ارزش اقتصادی است، چراکه با کاهش هزینه‌های مبادلاتی و هزینه‌های مربوط به انعقاد و اجرای قراردادها، در محیط‌های پر کشمکش و ناآرام، کارایی اقتصادی را افزایش می‌دهد (فوکویاما، ۱۳۷۹).

مطالعه لاپورتا و همکاران (۱۹۹۷) نیز از گسترده‌ترین مطالعات انجام‌شده درباره رابطه اعتماد و عملکرد اقتصادی است. او و همکارانش دریافتند که اعتماد میان مردم، رابطه مثبت با رشد (در سطح معنی‌داری ۱۰ درصد) در طول سال‌های ۷۳-۱۹۷۰ دارد. همچنین به این نتیجه رسیدند که هر یک انحراف معیار افزایش در سنجه اعتماد، با افزایش کارایی نظام فضایی به میزان ۰/۷ انحراف معیار، کاهش فساد حکومت به میزان ۰/۳ انحراف معیار همراه است (Ellen, 1998).

سرمایه اجتماعی از سه مؤلفه اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی تشکیل شده است. این سه مؤلفه در یک رابطه متقابل قرار گرفته‌اند و تقویت‌کننده همدیگرند و از مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی و مفاهیم مهم جامعه‌شناختی هستند.

اعتماد اجتماعی: مفاهیم اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی از مفاهیم کلیدی جامعه‌شناختی هستند. هر دو مفهوم از آغاز طرح مباحث جامعه‌شناختی، اندیشه بسیاری از کلاسیک‌های جامعه‌شناسی را به خود معطوف داشته‌اند (Coleman, 1998). زتومکا که در میان جامعه‌شناسان معاصر مبحث اعتماد اجتماعی را موردعنايت ویژه قرار داده معتقد است توجه به اعتماد اجتماعی ایده جدیدی نیست؛ بلکه یک جریان فکری چندین قرن است. به نظر او برخورداری جامعه جدید از ویژگی‌های منحصر به فردی چون آینده‌گرایی، شدت وابستگی متقابل، گستردگی و تنوع جوامع، تضاد نقش‌ها و تمایز اجتماعی، بسط نظام انتخاب، پیچیدگی نهادها و افزایش ابهام، ناشناختگی و تقویت گمنامی، غریبه بودن نسبت به محیط اجتماعی، توجه به اعتماد اجتماعی و نقش آن در حیات اجتماعی را به واقعیتی جدی تبدیل کرده است (پیراهری، ۱۳۸۹). علاوه بر این به نظر زتومکا در حوزه علوم اجتماعی شاهد رشد نوعی جهت‌گیری فرهنگ‌گرایانه هستیم که در خود نوعی چرخش از مفاهیم سخت به مفاهیم نرم را دارد. چنین چرخشی زمینه توجه عمیق‌تر به مفاهیم اعتماد را به دنبال داشته است. به نظر او در طی دو دهه گذشته شاهد موج جدیدی از مباحث درباره اعتماد در مفاهیم علوم اجتماعی به‌ویژه جامعه‌شناسی هستیم (Hoyt, 2005).

به تعبیر کلن (قدرت عمل کردن را تسهیل می‌کند) اعتماد تسهیل‌کننده مبادلات در فضای اجتماعی است که هزینه مذاکرات و مبادلات اجتماعی را به حداقل می‌رساند و برای حل مسائل مربوط به نظم اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و عنصر پیش‌قراردادی و مقوم حیات اجتماعی است. به تعبیری مفاهیم مربوط به اعتماد به‌طور بالقوه روابط اجتماعی را توصیف می‌کنند که دربردارنده تمایزات افقی بین حوزه‌های مربوط به فضای عمومی و شخصی است (پیراهری، ۱۳۸۹).

انسجام اجتماعی: انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد. به عبارتی انسجام در کل، ناظر بر میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های تمایز یافته است. انسجام اجتماعی در یک حوزه تعاملی معین شکل و معنا پیدا می‌کند. دورکیم احساسی را در میدان تعاملی به وجود می‌آید عاطفه جمعی می‌نامد (غفاری، ۱۳۸۴). (از نظر دورکیم عاطفه جمعی عمیق اکثراً طی مناسک جمعی به وجود می‌آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می‌کند). پیوند بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی نیز حائز اهمیت است؛ زیرا بین این دو، نوعی تعامل وجود دارد یکی از پیش‌شرط‌های مشارکت، قابلیت ظرفیت‌های متقابل برای ارتباط و تعامل داشتن با دیگران است. این هنجارها و تعاملات اجتماعی به این جهت به‌عنوان سرمایه و در قالب سرمایه اجتماعی تعریف می‌شوند که کارکردهای اقتصادی مهمی در سیستم‌های اجتماعی دارند (برامکی یزدی، ۱۳۸۷).

مشارکت اجتماعی: (مشارکت اجتماعی بر گسترش روابط بین گروهی در قالب انجمن‌های داوطلبانه، باشگاه‌ها، اتحادیه‌ها و گروه‌هایی که به‌طور معمول خصلتی محلی و غیردولتی دارند و هدفشان مشارکت مردم در فرآیندهای اجتماعی مختلف در قالب سیاست‌های اجتماعی است، دلالت دارد). به عبارتی مشارکت اجتماعی بر آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آن‌ها

اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا شرکت کرده و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در شکل دادن حیات اجتماعی مشارکت دارند (Fukuyama, 1999). مشارکت اجتماعی با مشارکت مردمی قرابت نزدیکی دارد، زیرا مشارکتی است که از متن جامعه برمی آید و عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی را هم در برمی گیرد. (پیراهری، ۱۳۸۹) چنین مشارکتی در برنامه‌های عمران اجتماعی به‌ویژه در سطح روستاها، جایگاه ویژه‌ای دارد که غفلت از آن و فراهم ساختن بسترهای لازم برای بسط بهره‌گیری مناسب از آن، برنامه‌های عمران اجتماعی را در سطوح مختلف دچار مشکل و نارسایی می‌کند. مشارکت اجتماعی وجود نهادهای مشارکتی چون انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های محلی و غیردولتی است (مقیاس مشارکت اجتماعی پایین یکی از مقیاس‌هایی است که به لحاظ علمی برای سنجش مشارکت اجتماعی در ادبیات مشارکت مورد توجه قرار گرفته است) (Bourdieu, 1983).

محیط اقتصادی متأثر از پیوندها و روابطی است که در محیط اجتماعی وجود دارند. اگرچه در گذشته، به دلیل پیوندهای سنتی و چهره به چهره افراد، کسب و کارهای کوچک دوران پررونقی داشتند، در شرایط کنونی و به دلیل تضعیف این پیوندهای خرد، محیط اقتصادی تحولات گسترده‌ای را تجربه می‌کند. در شرایطی که اقتصادها به سرعت در فرایندی از جهانی شدن و محلی زدایی قرار گرفته‌اند، پیوندهای اجتماعی نیز دچار تحول شده‌اند. در چنین محیطی، امکان رقابت اقتصادی و بهبود بهره‌وری، تضعیف شده و رشد اقتصادی کاهش پیدا می‌کند (غفاری، ۱۳۸۴).

به نظر مارک گرانووتر (۱۹۹۵) نیز اعتماد (به‌عنوان یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی) باعث بهبود کسب و کارها و افزایش کارآمدی اقتصادی می‌شود به طوری که می‌توان گفت یکی از پیامدهای تضعیف شدید اعتماد در جوامع، ناکارآمدی اقتصادی است. جانانان ایشام نیز با مترادف دانستن سرمایه اجتماعی با ساختارهای اجتماعی محلی بر این باور است که این ساختارهای محلی بر تصمیمات و پیامدهای اقتصادی از طریق چهار سازوکار اصلی زیر تأثیر می‌گذارد:

به اشتراک گذاشتن اطلاعات، تأثیر بر هزینه‌های مبادله (معاملاتی)، کاهش مشکلات مربوط به کنش جمعی و کاهش ریسک (Glaeser, 2001) از سوی دیگر، مطالعات متعددی بر این نکته تأکید دارند که کشورهای در حال توسعه به دلیل ضعف نهادهای حقوقی و شبکه‌های اجتماعی، مجبور به تحمل هزینه‌های مبادله سنگینی هستند که آسیب جدی به اقتصاد این کشورها وارد کرده است. یافته‌های این مطالعات نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی (به‌عنوان یکی دیگر از شاخص‌های سرمایه اجتماعی) نقش مهمی در چرخش اطلاعات و تسهیل مبادلات میان بازیگران اقتصادی دارند (Serageldin, 1996).

پاتنام (۱۹۹۳) تأثیر سرمایه اجتماعی بر سرمایه‌های اقتصادی را از طریق نظم اجتماعی حاصله از نظام هنجارها و نظم اخلاقی که سرمایه اجتماعی ایجاد می‌کند، می‌داند. به اعتقاد وی سرمایه اجتماعی، نظامی از ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی را فراهم می‌سازد که به واسطه آن جامعه از فروپاشی اخلاقی و مبتلا شدن به انواع انحرافات اجتماعی مصون می‌ماند و بدین ترتیب سلامت اجتماعی جامعه سبب رشد اقتصادی خواهد شد. پاتنام نیز معتقد است که موفقیت‌های اقتصادی در جوامع دارای روابط خوب، بهتر از جوامعی با روابط ضعیف است (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۵).

در بین نظرات مختلف اقتصاددانان اجتماعی برای نشان دادن رابطه بین سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی، چهار دیدگاه بارز وجود دارد:

– دیدگاه اجتماع‌گرایی که اعتقاد دارند سرمایه اجتماعی ذاتاً خیر است و وجود آن همواره انرژی مثبت بر رفاه اقتصادی خواهد داشت.
– دیدگاه شبکه‌ای که هر دو جنبه مثبت و منفی سرمایه اجتماعی را در نظر می‌گیرد و اهمیت پیوندهای عمودی و هم‌چنین پیوندهای افقی در بین مردم و روابط درونی فی‌مابین این قبیل این قبیل هویت‌های سازمانی (منتج از این پیوندها) به‌عنوان گروه‌ها و بنگاه‌ها مورد تأکید قرار می‌گیرند (نجار زاده و همکاران، ۱۳۹۲).

– دیدگاه نهادی، این دیدگاه مدعی است که سرزندگی شبکه‌های اجتماعی عمدتاً محصول محیط سیاسی، قانونی و نهاد است. طرفداران دیدگاه نهادی همچنین تأکید می‌کنند که چگونگی عملکرد دولت‌ها و بنگاه‌ها نیز به‌نوبه خود وابسته انسجام درونی، اعتبار و صلاحیت درونی خودشان از یک سو و پاسخگویی آن‌ها در برابر جامعه مدنی از سوی دیگر است.

– دیدگاه همیاری که این دیدگاه می‌کوشد آثار قوی دو دیدگاه شبکه‌ای و نهادی را در یکدیگر ادغام کند. اگرچه طرفداران دیدگاه همیاری پیشینه‌ها فکری خود را به آثار مقدم‌تر در زمینه اقتصاد سیاسی تطبیقی و مردم‌شناسی ربط می‌دهند. کلمن که از سرمایه اجتماعی یک تعریف کارکردی ارائه داده است، تأثیر سرمایه اجتماعی بر سرمایه اقتصادی مستقیم نیست، بلکه سرمایه اجتماعی ابتدا

سبب تولید سرمایه انسانی و توسعه سیاسی (یعنی ایجاد نظام‌ها و رژیم‌های سیاسی کارآمد و پاسخگو) شده و سپس از طریق این دو، سرمایه اقتصادی را ایجاد می‌کند (شکوه فر و شعبانجولا، ۱۳۹۲).

در اغلب مطالعاتی که در ایران در مورد شاخص‌های سرمایه اجتماعی انجام شده، این نتیجه به دست آمده که وضعیت سرمایه اجتماعی، نامناسب است. مطالعاتی که روند سرمایه اجتماعی را بررسی کرده‌اند نیز به روند کاهشی سرمایه اجتماعی متفق‌القول‌اند و داده‌های مؤسسات بین‌المللی نیز این نتایج را تأیید می‌کنند (عطار، ۱۳۹۱).

داده‌های آماری سالانه مؤسسه کاکس راند تیبیل در مورد دستیابی به سرمایه اجتماعی، با سنجش سه مؤلفه اصلی فعالیت‌های اقتصادی، متغیرهای فرهنگی اجتماعی و نهادهای سیاسی تهیه می‌شوند. در گزارش سال ۲۰۱۱ این مؤسسه، ایران با گرفتن نمره ۰/۲۸۹۰ از ۰ تا ۱، رتبه ۱۱۰ را از میان ۱۵۵ کشور کسب کرده است (<http://www.cauxroundtable.org>).

جدول ۱- رتبه ایران در شاخص‌های سرمایه اجتماعی و فرصت‌های کسب‌وکار

شاخص	سال	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
فرصت‌های کسب‌وکار		۸۶	۸۸	۹۵	۹۳	۹۳
سرمایه اجتماعی		۱۰۶	۱۰۷	۱۲۱	۱۲۰	۱۱۱

(مأخذ: عطار، ۱۳۹۴)

نگاهی به داده‌های مربوط به وضعیت محیط کسب‌وکار ایران در پنج سال اخیر از سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ در گزارش‌های انجام کسب‌وکار بانک جهانی، نشان می‌دهد که محیط کسب‌وکار در ایران نامساعد است. داده‌های گزارش‌های مذکور بیانگر آن است که ایران جز در سال ۱۳۸۹ که دارای دو شاخص با رتبه زیر ۵۰ بود، در تمام سال‌های بعد، دارای رتبه‌های بالا (که نشان‌دهنده نامساعدتر شدن محیط کسب‌وکار است) بوده است. در مجموع، ایران در هیچ‌کدام از شاخص‌های انجام کسب‌وکار دارای رتبه مطلوبی نبوده است. همان‌طور که داده‌های جدول مؤسسه لگاتوم نشان می‌داد، وضعیت سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۳ اندکی بهبود پیدا کرده است. جدول ۲ نیز نشان می‌دهد که در همین سال، وضعیت ایران در سهولت کسب‌وکار ۲۲ پله ارتقاء پیدا کرده است (عطار، ۱۳۹۴).

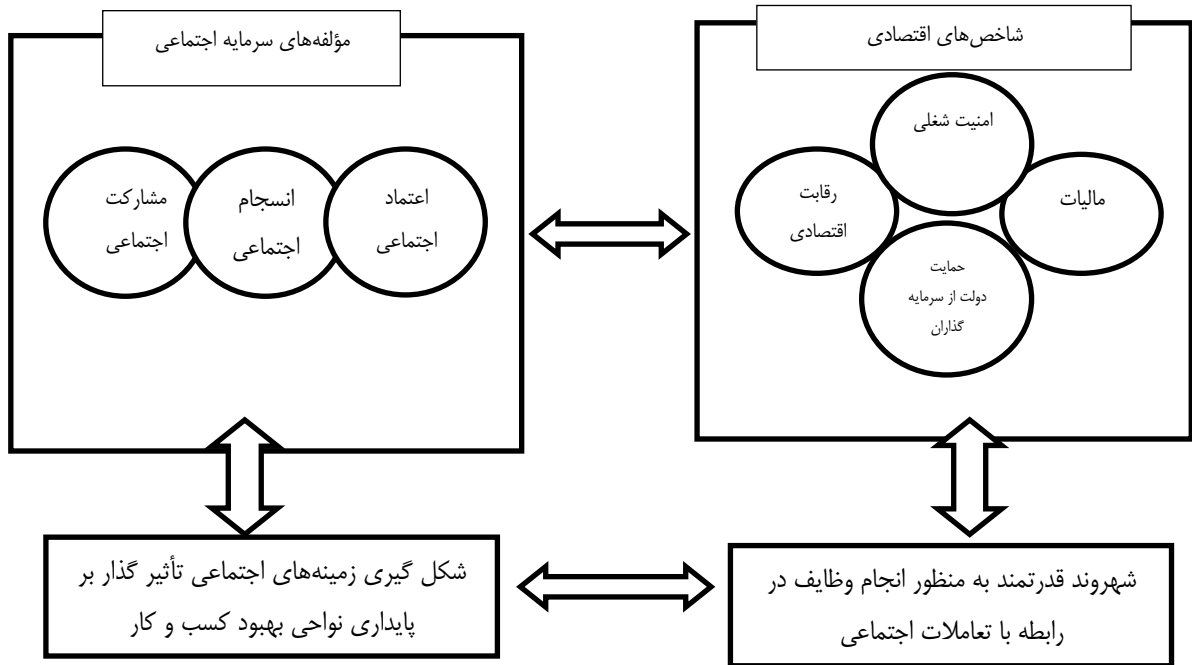
جدول ۲- رتبه ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار و نماگرهای آن (۱۳۸۹-۱۳۹۳)

شاخص	سال	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
شروع کسب‌وکار		۴۳	۵۰	۸۷	۱۰۷	۶۲
اخذ مجوز ساخت‌وساز		۱۶۲	۱۶۶	۱۶۶	۱۶۹	۱۷۲
دسترسی به برق		-	۱۶۴	۱۶۳	۱۶۹	۱۰۷
ثبت مالکیت		۱۵۹	۱۶۵	۱۶۵	۱۶۸	۱۶۱
اخذ اعتبار		۹۶	۹۷	۸۳	۸۶	۸۹
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد		۱۶۶	۱۶۷	۱۵۰	۱۴۷	۱۵۴
پرداخت مالیات		۱۱۸	۱۲۵	۱۲۹	۱۳۹	۱۲۴
تجارت خارجی		۱۳۱	۱۳۹	۱۴۳	۱۵۳	۱۴۸
اجرای قراردادهای		۴۸	۵۴	۵۳	۵۱	۶۶
ورشکستگی و پرداخت دیون		۱۱۷	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۹	۱۳۸
رتبه کلی		۱۴۰	۱۴۴	۱۴۵	۱۵۲	۱۳۰
تعداد کشورها		۱۸۳	۱۸۳	۱۸۵	۱۸۹	۱۸۹

(مأخذ: عطار، ۱۳۹۴)

داده‌های این جدول نیز نشان می‌دهند که کشور ما نه تنها در هیچ‌کدام از شاخص‌های محیط کسب‌وکار جایگاه مناسبی ندارد؛ بلکه از سال ۱۳۸۹ تا سال ۱۳۹۲ نیز تقریباً اغلب این شاخص‌ها با افول رتبه مواجه شده و وضعیت محیط کسب‌وکار در کشور نامساعدتر شده است. هرچند بر اساس داده‌های این جدول و جدول پیش از آن، هر دو شاخص در سال ۱۳۹۳ اندکی رشد داشته اما وضعیت کشور

همچنان نامناسب است. تقریباً با کمترین تردید می‌توان گفت که نهادهای دولتی می‌توانند به بهبود محیط کسب‌وکار کمک کنند (عطار، ۱۳۹۴).

تصویر ۱- شکل الگوی مفهومی از سرمایه اجتماعی و اثر آن بر نواحی اقتصادی (مأخذ: رفیعیان و ارباب‌زادگان هاشمی، ۱۳۸۹)

بنابراین در این مقاله معیارها و شاخص‌های موردبررسی قرار گرفته و سپس در چند گروه اصلی طبقه‌بندی گردیده است. این مقاله بر آن است تا با استفاده از سرمایه اجتماعی، مراکز شهری را در محدوده مورد مطالعه قرار دهد. بر این اساس، چهارچوب نظری این مقاله در دو گروه از مؤلفه‌های اقتصادی، سرمایه اجتماعی با شاخص‌های موردسنجش در این مقاله موردبررسی قرار گرفته است. در ادامه به منظور سنجش و اندازه‌گیری شاخص‌های مذکور در محدوده مطالعاتی، تعدادی زیر معیار برای هر یک از شاخص‌ها تعریف شده است.

جدول ۳- شناسایی متغیرهای پنهان و آشکار در این پژوهش

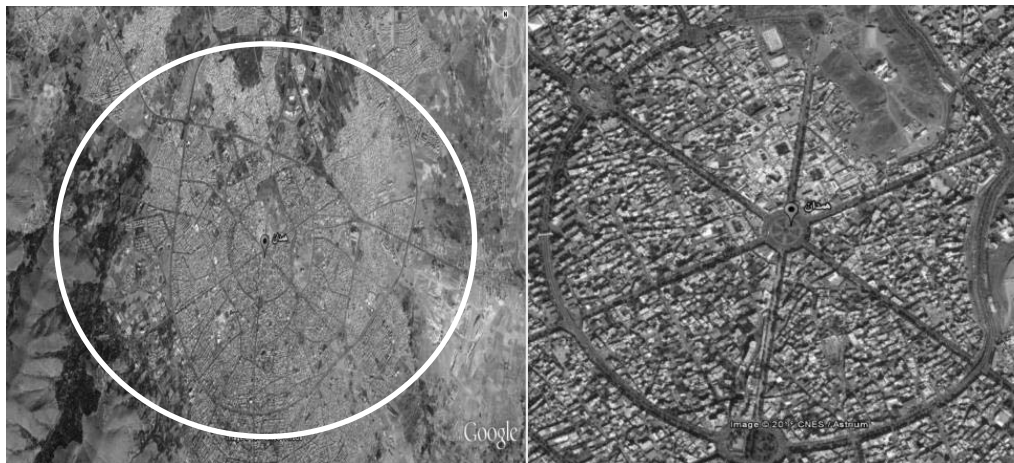
متغیر آشکار	متغیر پنهان
رقابت اقتصادی، امنیت شغلی، مالیات، حمایت دولت از سرمایه‌گذاران	اقتصاد شهری
مشارکت اجتماعی، انجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی	سرمایه اجتماعی

شناخت محدوده مورد مطالعه

استان همدان یکی از استان‌های ایران است. مرکز این استان، شهر باستانی همدان است که هرودت تاریخ بنای آن را در سده هشتم پیش از میلاد در دوران مادها به دست آمده دیاکو ذکر کرده است. مادها این شهر را هگمتانه نامیدند و همدان صورت جدید هگمتانه است. استان همدان از لحاظ جمعیت، چهاردهمین و از لحاظ مساحت، بیست و سومین استان کشور محسوب می‌گردد. جمعیت آن بر پایه سرشماری سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۱۷۳۸۲۳۴ نفر بوده است.

محدوده مورد مطالعه، به واسطه دربرداشتن بافت قدیم شهر اهمیتی ویژه دارد. بافت مرکزی شهر توسط بلوار آیت‌الله کاشانی، آیت‌الله مدنی، دکتر مفتاح، بلوار هگمتانه و خیابان‌های شهدا و خضریان محصور شده است و توسط خیابان‌های بوعلی، تختی، شهدا، اکباتان، باباطاهر و شریعتی به شش قطاع دایره تقسیم شده است که هر یک از این قطاع‌ها دارای ویژگی‌های خاصی است و هر کدام از این قطاع‌ها از تعدادی محله به نام‌های محله کبابیان، کولانج، ذوالریاستین، حاجی، قاشق تراش‌ها، ملاجلیل، کلیمی‌ها و ... که به دلیل قدمت از اهمیت خاصی برخوردار است، تشکیل شده است. بررسی محدوده فوق نشان می‌دهد بخش عمده فعالیت‌های تجاری شهر

همدان در محدوده مرکز شهر و بازار قرار دارد و به عبارت دیگر این محدوده قلب اقتصادی شهر محسوب می‌شود عمده فعالیت‌های مرکز شهر همدان مربوطه به کاربری‌های تجاری و سپس مسکونی است. مهم‌ترین عامل زوال و انحطاط این فعالیت‌ها ناشی از جابه‌جایی جمعیت و ایجاد مراکز تجاری مدرن و وجود ناهنجاری‌های اجتماعی در این محدوده است که از لحاظ اقتصادی نیز در حال ضربه به واحدهای تجاری است. در بهترین راهکار برای حل مشکلات این محدوده تقویت سرمایه اجتماعی این محدوده است (مهندسین مشاور نقش پیراوش، ۱۳۸۷).

تصویر ۲- موقعیت شهر همدان

یافته‌های پژوهش

فرضیه ۱: بین سرمایه اجتماعی با بهبود شرایط اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد. برای بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی با مشارکت اقتصادی از ماتریس همبستگی استفاده شده است، جدول ۴ نتایج تحلیل را نشان می‌دهد.

جدول ۴- ماتریس همبستگی بین شرایط اقتصادی با تعامل اجتماعی ساکنین

متغیرهای مورد مطالعه	شاخص‌های آماری	سرمایه اجتماعی
مالیات	ضریب همبستگی	۰/۰۹۲
	معناداری	۰/۵۳
	تعداد	۳۱۵
حمایت دولت از سرمایه‌گذاران	ضریب همبستگی	۰/۰۸۸
	معناداری	۰/۵۴
	تعداد	۳۱۵
امنیت شغلی	ضریب همبستگی	۰/۳۵
	معناداری	۰/۰۱۴
	تعداد	۳۱۵
رقابت اقتصادی	ضریب همبستگی	۰/۳۲
	معناداری	۰/۰۲۲
	تعداد	۳۱۵
آزادی اقتصادی	ضریب همبستگی	۰/۴۵
	معناداری	۰/۰۰۱
	تعداد	۳۱۵
	تعداد	۳۱۵

در راستای پاسخگویی به فرضیه اول پژوهش نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در جدول ۴ نشان داده است که از بین متغیرهای مورد مطالعه: امنیت شغلی، رقابت اقتصادی و آزادی اقتصادی با سرمایه اجتماعی ساکنین رابطه معنادار مثبت دارند. مقادیر آماری آزمون به ترتیب ($r = 0/35$ و $sig = 0/014$)، ($r = 0/32$ و $sig = 0/022$)، ($r = 0/45$ و $sig = 0/001$) است.

فرضیه ۲: بین اعتماد اجتماعی و بهبود شرایط اقتصادی محدوده رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۵- ضریب همبستگی اقتصاد و اعتماد

متغیرهای مورد مطالعه	شاخص‌های آماری	اقتصاد	اعتماد عام	اعتماد نهادی	اعتماد تعمیم یافته
اقتصاد	پیرسون	۱	%۲۵۹	%۹۷	%۳۰۹
	معناداری		۰.۰۰۰	۰.۹۵	۰.۰۰۰
اعتماد فردی	پیرسون	%۲۵۹	۱	%۲۵۹	%۳۳۶
	معناداری	۰.۰۰۰		۰.۰۰۰	۰.۰۰۰
اعتماد نهادی	پیرسون	%۹۷		۱	%۱۲۹
	معناداری	%۹۵	۰.۰۰۰		%۲۸
اعتماد تعمیم یافته	پیرسون	%۳۰۶	%۳۳۶	%۱۲۹	۱
	معناداری	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	%۲۸	

برای تأیید یا رد موقتی فرضیه فوق با توجه به سطح سنجش دو متغیر که فاصله‌ای هستند ضریب همبستگی پیرسون به‌عنوان آزمون آماری انتخاب گردیده است. ضریب همبستگی این متغیر اقتصاد و بعد اعتماد فردی $0/259$ با سطح معناداری $0/000$ است که سطح معناداری آن از $0/95$ با سطح معناداری $0/97$ است که سطح معناداری آن از $0/05$ بیشتر است، در نتیجه مورد تأیید نمی‌باشد؛ بنابراین، بین اقتصاد به‌عنوان متغیر وابسته و اعتماد نهادی به‌عنوان بعدی از متغیر مستقل رابطه معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی با متغیر اعتماد تعمیم یافته $0/306$ با سطح معناداری $0/000$ است که سطح معناداری آن از $0/05$ کمتر است؛ در نتیجه مورد تأیید واقع می‌شود؛ بنابراین، بین اقتصاد به‌عنوان متغیر وابسته و اعتماد تعمیم یافته به‌عنوان بعدی از متغیر مستقل رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه ۳: بین مشارکت اجتماعی و بهبود شرایط اقتصادی محدوده رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۶- ضریب همبستگی اقتصاد و مشارکت

مشارکت	اقتصاد	مشارکت
پیرسون	۱	۰/۳۳۳
معناداری		۰/۰۰۰
پیرسون	۰/۳۳۳	۱
معناداری	۰/۰۰۰	

برای تأیید یا رد موقتی فرضیه فوق با توجه به سطح سنجش دو متغیر که فاصله‌ای هستند، ضریب همبستگی پیرسون به‌عنوان آزمون آماری انتخاب گردیده است. ضریب همبستگی این دو متغیر $0/333$ با سطح معناداری $0/000$ است که سطح معناداری آن از $0/05$ کمتر است در نتیجه فرضیه مورد تأیید واقع می‌شود؛ بنابراین، بین اقتصاد به‌عنوان متغیر وابسته و مشارکت اجتماعی به‌عنوان متغیر مستقل رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه ۴: سرمایه اجتماعی توان افزایش اقتصاد شهری در این محدوده را دارند.

برای بررسی این فرضیه از نتایج تحلیل رگرسیون استفاده می‌شود.

جدول ۷- فهرست متغیرهای وارد شده در تحلیل متغیرهای سرمایه اجتماعی بر اقتصاد شهری

متغیرهای پیش‌بین وارد شده	متغیر ملاک	روش
سرمایه اجتماعی	اقتصاد شهری	گام به گام

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که فقط متغیر سرمایه اجتماعی وارد تحلیل رگرسیون گام به گام شده است.

جدول ۸- خلاصه مدل رگرسیون متغیرهای سرمایه اجتماعی بر اقتصاد شهری

متغیر	R	R ^۲	AR ^۲	SE
سرمایه اجتماعی	۰/۴۵	۰/۲	۰/۱۸	۱/۱۳

در راستای پاسخگویی به این فرضیه پژوهش نتایج مجذور تعدیل شده ضریب همبستگی پیرسون چندگانه نشان می‌دهد که بر پایه این مدل رضایت‌مندی ۰/۱۸ درصد از واریانس اقتصاد شهری را تبیین می‌کند بنابراین می‌توان گفت سرمایه اجتماعی توان تبیین اقتصاد شهری محدود را دارد.

جدول ۹- خلاصه تحلیل واریانس برای آزمون معناداری مدل رگرسیون متغیرهای پیش‌بین و ملاک

منبع تغییرات	S.S	d.f	M.S	F	P
رگرسیون	۱۵/۴۶	۱	۱۵/۴۶		
باقی‌مانده	۶۱/۷۶	۴۸	۱/۲۹	۱۲/۰۱۸	۰/۰۰۱
کل	۷۷/۲۲	۴۹			

** P < ۰/۰۱

نتایج آزمون تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که بر پایه این مدل رضایت‌مندی (P < ۰/۰۱ و $F_{(۱,۴۹)} = ۱۲/۰۱۸$)؛ به‌طور معناداری توانایی پیش‌بینی اقتصاد شهری را دارند.

جدول ۱۰- ضرایب رگرسیون پیش‌بینی (رضایت‌مندی) تعامل اجتماعی ساکنین

ضریب	B	SE	Beta	t	P
ثابت	۰/۶۶	۰/۵۹		۱/۱	۰/۲۷
اقتصاد شهری	۰/۷۴	۰/۲۱	۰/۴۵	۳/۴۷	۰/۰۰۱

** P < ۰/۰۱

نتایج جدول ۱۰ با ملاحظه وزن استاندارد شده بتا بر پایه این مدل نشان می‌دهد که یک انحراف معیار تغییر رضایت‌مندی باعث ۰/۴۵ انحراف معیار تغییر در تعامل اجتماعی ساکنین می‌شود.

از این رو طبق مدل دوم معادله پیش‌بینی کننده تعامل اجتماعی ساکنین را می‌توان این گونه نوشت:

$$y' = a + b_1 x_1$$

در معادله مذکور:

y'	پیش‌بینی اقتصاد شهری
a	ضریب ثابت که مقدار آن ۰/۶۶ است.
b_1	ضریب سرمایه اجتماعی که مقدار آن ۰/۷۴ است.
x_1	نمره سرمایه اجتماعی است.

بحث و نتیجه‌گیری

سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار همواره با مخاطره و نگرانی همراه بوده است. در جوامعی که به لحاظ سرمایه اجتماعی غنی هستند و در زمینه اعتمادسازی میان کارگزاران اقتصادی با یکدیگر و با دولت، تقویت نهادهای مدنی و نهادینه‌شده هنجارهای اخلاقی موفق بوده‌اند، بخش قابل توجهی از مخاطره و نگرانی ذاتی سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار به‌وسیله همین سرمایه اجتماعی، مدیریت و کنترل می‌شود.

سرمایه اجتماعی در سال‌های اخیر یکی از مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده سطح توسعه و رفاه جوامع و توسعه محلی در سطح گوناگون بوده و مورد توجه خاص سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان است. منابع سرمایه اجتماعی مانند اعتماد، مشارکت و انسجام معمولاً خود تقویت‌کننده و خودافزاینده هستند دور بازتولید کننده فضایل، به تعادل جمعی منجر می‌شود. وجود نهادهای همکاری‌جویانه کارآمد

مستلزم مهارت‌ها اعتماد بین اشخاص می‌باشد؛ اما آن مهارت‌ها و این اعتماد نیز به نوبه خود به وسیله همکاری سازمان یافته تلفیق و تقویت می‌شوند. انسجام اجتماعی به رفاه اقتصادی - اجتماعی کمک می‌نماید و به نوبه خود نیز توسط این رفاه تقویت می‌شوند، این نوع تحلیل تعادلی سنجه مناسب تری در جهت ارزیابی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود.

نتایج حاصل از پژوهش نشانگر پایین تر از حد متوسط بودن میزان سرمایه اجتماعی در محلات (با توجه به پاسخ ساکنین) مذکور است. از طرف دیگر تصویر کلی به دست آمده از محدوده نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی در این محدوده به گونه‌ای است که می‌توان به عنوان سنجه مناسب در جهت میزان توسعه اقتصادی محدوده بهره برد و با مدنظر قرار دادن سودمندی سرمایه اجتماعی در جهت بهبود رشد و توسعه همه جانبه بافت محدوده اقدام نمود.

زندگی کردن در جوامعی که سطح اعتماد میان افرادش بالاست، هزینه کمتری را برای مراقبت از خود در مبادلات اقتصادی تحمیل می‌کند؛ قراردادهای مکتوب، کمتر احتیاج می‌شود و افراد مجبور نیستند تا برای هر اتفاق احتمالی، چاره‌ای بیندیشند. در پژوهش حاضر یافته‌ها نشان می‌دهد که سطح کلی اعتماد در حد متوسط $\frac{3}{2}$ می‌باشد. غالب پاسخ‌گویان به اعضاء خانواده در حدود ۹۰٪ به صورت زیاد و به خویشاوندان خود ۸۵٪ در حد متوسط به بالا اعتماد دارند و در بقیه موارد میزان اعتماد در حد متوسط و پایین تر است. به عبارت دیگر اعتماد مردم به همسایه‌ها و هم‌محلی‌هایشان بیشتر از اعتماد آن‌ها به نهادهای اجتماعی محله مانند شوراباری، هیأت امنای مسجد، انجمن‌ها و ... است که نشان از ضعف این گونه نهادها در جلب اعتماد مردم می‌باشد و اینکه به نظر برخی از مردم با وجود این گونه نهادها هیچ‌گونه تغییری در محله‌شان به وجود نیامده است.

بعد از اعتماد، شاخص مشارکت اجتماعی وجود دارد، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که فعالیت‌های مشارکتی مردم در سطح محله به طور کلی $\frac{2}{88}$ است که از حد متوسط نیز پایین تر است. پاسخ‌گویان تمایل کمی برای عضویت در فعالیت‌های کانون‌ها و تشکل‌های سطح محله را دارند و مشارکت در بقیه فعالیت‌ها از قبیل پیگیری جهت رفع مشکلات محله و انجام کارهای گروهی در محله در حد متوسط به پایین بود است ولی ۵۳٪ پاسخ‌گویان در مراسم‌های مذهبی محله در حد زیادی مشارکت دارند. به عبارت دیگر مشارکت مردم در بخش‌های غیررسمی مانند مراسم مذهبی، کمک به همسایه‌ها، فعالیت‌های خیریه و ... به مراتب بیشتر از مشارکت آن‌ها در بخش رسمی یعنی انتخابات محلی، فعالیت در شورای محله و ... است. این مورد بسیار مهم است؛ زیرا نشان‌گر ضعف نهادهای عمومی محله و شهر می‌باشد که این نکته گواه بر توجه بیشتر مدیران شهری جهت بهره‌برداری از ظرفیت مناسب‌های مذهبی در طول سال در سطح محلات است که از این طریق فرصت بیشتری جهت حضور و تعامل ساکنان محله را فراهم نموده تا به تبادل اطلاعات و نیازها و مشکلات از سطح فردی تا گروهی بپردازند و در این باب راه‌حلی را بیابند. در نهایت یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شاخص‌های شبکه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت شاخص‌های مهم و تأثیرگذار بر نگاه مشارکتی ساکنان در فعالیت‌های اقتصادی اشتراکی می‌باشد. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد هر چه شاخص‌های سرمایه اجتماعی ارتقاء یابد وضعیت اقتصاد اشتراکی بین ساکنان افزایش خواهد یافت.

پیشنهادها

با توجه به نتیجه حاصل شده هر چه میزان سرمایه اجتماعی بالاتر باشد میزان مشارکت اقتصادی نیز بیشتر خواهد شد. تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی خود موجب رشد اقتصاد و مشارکت اقتصادی شهری است.

سرمایه اجتماعی به عنوان حلقه اتصال سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی رشد و توسعه اقتصادی را برای محلات به ارمغان می‌آورد. در صورت فقدان سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند؛ از این رو موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می‌گردد. با توجه به وابستگی مشارکت اقتصادی به سرمایه اجتماعی راه‌کارهایی جهت افزایش آن ارائه می‌گردد:

- استفاده از حداکثر پتانسیل هیأت امنای مساجد و حسینیه‌ها در جهت تشویق و هم‌جهت کردن مردم در امر مشارکت؛
- استفاده از حضور سازمان‌های غیردولتی (NGO) برای افزایش و ارتقای سطح مشارکت اجتماعی ساکنین؛
- مشخص کردن ساختار مشارکت برای مردم و قابل فهم کردن آن‌ها برای افراد با میزان درک مختلف؛
- حداکثر استفاده از دارایی‌های اجتماعی موجود در داخل محله؛
- ایجاد کمیته‌های مشورتی و برگزاری نشست‌های آموزشی مشارکتی دوره‌ای درون محله؛

- استفاده از پتانسیل‌های موجود مرکز مشارکت‌های اجتماعی شهرداری در جهت افزایش سطح آگاهی اجتماعی شهروندان محله؛
- اعطای تسهیلات به بخش خصوصی جهت تشویق به سرمایه‌گذاری در بافت مرکزی؛
- رفع موانع مالیاتی از مشارکت بخش خصوصی؛
- ایجاد انگیزه و احساس اهمیت در ساکنان از طریق ایجاد خانه‌های گفتگو؛
- ارتقاء فرهنگ شهروندی از طریق آموزش و برگزاری جلسات گفتگوی عمومی در سطح محله با مدیران شهری؛
- حمایت قاطع و همه‌جانبه مدیریت ارشد از طرح‌های جلب مشارکت و پندارهای مشارکت‌جویانه؛
- انجام مطالعه در خصوص موانع بر سر راه افزایش تسهیلات بانکی به عرصه اقتصاد؛
- شفاف‌سازی پروژه‌ها درون محله‌ای صورت گیرد، مراحل عملکرد آن‌ها و اینکه توسط چه گروهی و طی چه زمانی برای همه دست‌اندرکاران و مردم مشخص باشد.

فهرست منابع

- اکبری، آ. (۱۳۸۳). نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی - اجتماعی. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- برامکی یزدی، ح. (۱۳۷۸). عوامل مؤثر بر توسعه (مطالعه موردی: سرمایه اجتماعی). راهبرد یاس، ۱۳۸۷ و ۱۶.
- پیراهری، ن. (۱۳۸۹). سرمایه اجتماعی در نظریات جدید. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۱۳۸۸ و ۳.
- تاجبخش، ک. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی. ترجمه: حسن پویان و افشین خاکباز. تهران: نشر شیرازه.
- جانیان، ف. و علی بابائی، ع. (۱۳۹۲). فرسایش سرمایه اجتماعی و قانون‌گریزی در شهر تهران. جامعه‌شناسی ایران، ۱۴، ۱.
- رفیعیان، م. و ارباب‌زادگان هاشمی، ع. (۱۳۸۹). ناحیه بهبود کسب‌وکار (BID) سامانه خودکفا جهت ارتقاء نواحی تجاری درون شهرها. مجله آرمان شهر، ۴.
- زند رضوی، س. (۱۳۸۸). ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی برای برپایی اجتماعات محله‌ای در شهر دوستدار کودک در بم. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۹، ۳۳.
- شکوه فر، ف. و شعبانجولا، آ. (۱۳۹۲). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه اقتصادی شهر (مطالعه موردی شهر قزوین).
- عبداللهی، م. و موسوی، م. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی در ایران وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی تبار گذار. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۲۵.
- علوی، ب. (۱۳۸۰). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه. ماهنامه تدبیر، ۱۱۶.
- غفاری، غ. (۱۳۸۴). سنجش سرمایه اجتماعی. مجموعه مقالات سمپوزیوم سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی. دانشگاه علوم بهسازی و توان‌بخشی، ۲، ۱۸.
- فوکویاما، ف. (۱۳۷۹). پایان نظم. ترجمه: غلامعباس توسلی. تهران: انتشارات جامعه ایرانیان، چاپ اول.
- کاظمی پور، ع. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی در ایران، تحلیل ثانویه پیمایش‌های ۱۳۵۳-۱۳۸۲. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر طرح‌های ملی.
- محسنی، م. (۱۳۷۹). بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی در ایران. تهران: دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی کشور.
- مهندسین مشاور نقش پیراوش. (۱۳۸۷). طرح بازسازی و نوسازی بافت فرسوده همدان. وزارت مسکن و شهرسازی.
- عطار، س. (۱۳۹۱). درآمدی بر بنیادهای نظری سرمایه اجتماعی (بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران). یزد: انتشارات دانشگاه یزد.
- عطار، س. (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی، محیط کسب‌وکار و نهادهای دولتی: مبانی نظری، تجربیات عملی توصیه‌ها (با تأکید بر قوه مقننه). فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۳، ۸۵.

- نجارزاده، ر.، عزتی، م.، و سلیمانی، م. (۱۳۹۲). اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در میان نخبگان (مطالعه موردی: نخبگان استان تهران). مجلس و راهبرد، ۷۶.
- Bourdieu, P. (1983). Forms of capital. In: Richards, J. C. ed. Handbook of theory and research- for the sociology of education, New York, Greenwood Press.
- Coleman, j. s. (1988). Social Capital in the Creation of human capital. American Journal of Sociology, 94.
- Fukuyama, F. (1999). Social Capital and Civil Society. The Institute of Public Policy, George Mason University.
- Glaeser, E. (2001). The Formation of Social Capital. Canadian journal of policy research, 2, 1.
- Hoyt, I. (2005). Planning through compulsory commercial clubs: business improvement districts economic affairs 25. Routledge.
- Serageldin, I. (1996). Sustainability and wealth of nations first step in the ongoing journey. Environmentally Studies and Monographs 5. Washington D.C: World Bank.
- <http://www.cauxroundtable.org>